

KAR BOLALARDA IMO-ISHORA NUTQINI SHAKLLANTIRISH

Muzaffarova Xayitgul

JizzaxDPU Maxsus pedagogika kafedrasida katta o'qituvchisi

Erxonova Shaxnoza

Logopediya yo'nalishi II-bosqich magistri

Annotasiya : *Maqolada kar bolalar ta'lim tizimida imo-ishora nutqi atrof-olamini tushunishga yordam beruvchi vositaligi, oilada imo-ishora nutqidan foydalangan holda tarbiyalanishi, imo-ishora kar bolalar uchun muloqot o'rtasida muloqot quroli sifatida namoyon bo'lishi va ularni vivik va yozma nutqini rivojlantirish usullari bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *kar bola, imo-ishora, so'z, nutq, differentsiya, mimik belgi, qoida, ob'ekt, plastik, imitirlovchi belgi.*

Abstract: *In the article, the use of sign speech in the educational system of deaf children as a tool to help them understand the world around them, their upbringing using sign speech in the family, signs as a communication tool for deaf children and their visual and written communication methods of speech development are described.*

Key words: *deaf child, gesture, word, speech, differentiation, mimic sign, rule, object, plastic, imitative sign.*

Bizning nutqimiz ikki funksiyani bajaradi: muloqot vositasi va tafakkur quroli. Bu funksiya imo-ishora nutqi orqali ham bajariladimi?, - degan savol tug'iladi.

Ma'lumki kar bolalar imo-ishora yordamida muloqotga kirishadilar. Imo-ishora nutqi atrof-olamini tushunishga yordam beruvchi vosita sanaladi. Masalan: kar bola oilada imo-ishora nutqidan foydalangan holda tarbiyalanadi, lekin uning rivojlanish darajasi yuqori bo'ladi. Shunday qilib, imo-ishora kar bolalar uchun muloqot funksiyasini bajarishi mumkin. Bu jihatdan u og'zaki nutq shakliga o'xshashdir. Lekin u chegaralangan davrada, faqat kar shaxslar o'rtasida muloqot quroli sifatida namoyon bo'ladi. U o'zini birinchi vazifani bajara olishi, tafakkur quroli sifatida faoliyat ko'rsata olmaydi. Imo-ishora nutqining qurish materiali mimik belgilar foizidir. So'zdan farqli, imo-ishora belgilari bir qator o'ziga xosliklarga egadir.

Ayrim mimik belgilar so'z kabi muloqot elementiga egadir. So'z qat'iy va universal ahamiyatga ega. Mimik belgilar esa qat'iy bo'lmaydi. Ko'p tushunchalar kar shaxslar o'rtasida bir xil ishora bilan ifodalanadi. Ularning xarakteri ta'lim jarayonida so'zlashuv nutqi vositasida o'zgarishi mumkin. So'z tarkibida tovush kompleksi va ma'nosi bo'yicha mustahkamlash aloqasi mavjud bo'lib uni ixtiyoriy buzib bo'lmaydi. So'zning tovush tarkibi buzilsa, u o'zining funksiyasini bajarmay qoladi. Tovush kompleksi uning ma'nosi bilan umumiy bog'liqlikka ega emas. Ayrim mimik belgilarda bu aloqa yaqqol namoyon bo'ladi. Ko'p olimlar mimik belgilarni tasniflashga harakat qilganlar (N.T.Morozova, R.M.Bosnin,

L.V.Zonkov, T.L.Zaysieva, N.F.Slezina, A.T.Terokni). ularning ilmiy ishi natijalariga tayanib mimik belgilarni quyidagicha tasniflash mumkin.

1.Ko'ruv sezgisiga asoslangan belgilari:

a) ko'rsatuvchi ishning belgilari (buyruq,ko'z, stol, shkaf,u);

b) predmet konturi yoki uning karakterli xususiyatlari chiquvchi mimik belgilar ;(yulduz, k'oz, ona)

v) to'liq yoki qisman imitatsiya qiluvchi karakterlar;

2.Sezgilarga asoslangan belgilar.

3.Hid sezgilariga asoslangan belgilar.

4.Teri sezgilariga asoslangan belgilar.

5.Maza ta'mli sezgilariga asoslangan belgilar.

6.Organik sezgilarga asoslangan belgilar.

7.Emotsional sezgilarga asoslangan belgilar.

8.Mimik-daktil sezgilar.

9.Tabiiy sezgilar.

10.Shartli belgilar.

11.Sonni ifodalovchi sezgilar.

12.O'tkazuvchan mimik sezgilar.

Mimik belgilar tarkibi qat'iy va bir turga ega bo'lmaydi. Karlar yangi tushunchalarni egallashi va nutqda yangi so'z paydo bo'lishi bilan mimik belgilar yuzaga kela boshlaydi (televizor, bomba).

Ayrim mimik belgilar bir tomondan aniq va ko'rgazmaliligi, ikkinchi tomondan diffuzligi va differensiallashmaganligi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun, uy belgisi, ko'p qavatli uy, xovli joy ma'nosidagi so'z bo'lib ishlatilishi mumkin. Shu sababli, mimik belgilarda umumlashtirishlar ko'p uchraydi.

Kar bolalar ta'lim tizimida so'zlashuv nutqi o'zgarib boradi va mimik belgilar yanada differensiyallanib boradi. Avval kar bola turli turdosh qurilishlarni uy belgisi bilan markali mashinalarni belgisi bilan ifodalanmasa, so'zlashuv nutqi yordamida yangi differensiyallashgan belgilarni qo'llay boshlaydi. Har qaysi mimik belgi qoidadir, ob'ektib realligi ifodalasa ham, har shakllarni turli jamoalarida turlicha ma'noda kelish mumkin. Bu avvalo ko'rsatish, plastik va imitirlovchi belgilarga xosdir. Mimik belgida emotsional belgi so'zga nisbatan farqli ifodalanadi. Mimikada predmet hodisani belgilanish va unga munosabat bir vaqtda ifodalanadi. Nutqning ikki tomoni uning grammatik tomonida tilning ovoz qismi ma'noli karakter kasb etadi. Mimik imo-ishora nutqi o'zining grammatik tuzilishiga egami? Imo-ishora nutqi grammatik tuzilishga ega bo'lmagan, agrommatik nutqdir.

Lekin bu nutq turi xaotik degan ma'noni bildirmaydi. Imo-ishora nutqida ham gap tuzishning o'ziga xos qonun-qoidalari mavjud. Nutqda har bir so'z ma'lum grammatik shaklga egadir, u gapda boshqa ishoralar bilan kelganda ham grammatik jihatdan o'zgartirmaydi. Mimik belgi so'zga nisbatan grammatik jihatdan amorfek bo'ladi, lekin

mimik kar qurilishda nutq qismlarini qo'llashda o'ziga xos tendensiyani ko'rish mumkin. So'zlashuv nutqida va imo-ishora nutqida ham gaplarda so'zlarni joylashish tartibi bir xil bo'ladi. Xususan, kesim, vositali to'ldiruvchidan iborat. Yoyiq gapni so'zlashuv va imo-ishora nutqida joylashish tartibi bir xildir.

Imo-ishora nutqida qo'shimcha gaplarga nisbatan sodda gaplar ko'p qo'llaniladi. Gap tarkibidagi yuklama qo'shimchalar imo-ishora nutqida kam qo'llaniladi. Imo-ishora nutqini egallash jarayoniga kar bolani so'zlashuv nutqini egallash darajasi ta'sir ko'rsatadi. Imo-ishora nutqi ham so'zlashuv nutqi shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi, lekin but a'sir salbiy ko'rinishga ega bo'ladi. ba`zan yozma yoki og'zaki nutqda gap tuzish imo-ishora nutqidagi barcha nuqsonlarni o'zida ifodalaydi: gap bo'laklarining o'rni almashib qolishi, so'zlarning gramatik aloqasini buzilishi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar imo-ishora nutqini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar.

Imo-ishora nutqini rivojlantirish bo'yicha olib boriladigan ish turlari dasturning tegishli bo'limini quyidagi talablarga ko'ra aniqlanadi.

1. Murojaatni tushunish, buyruqni bajarish, ehtiyoj, istak va iltimosni bayon etish.

2. O'qituvchi va tarbiyachini topshirig'iga ko'ra va o'zining shaxsiy extiyojiga ko'ra do'stlariga va boshqa shaxslarga murojat etish.

3. Bajarilgan va bajarilishi zarur bo'lgan ish (vazifa) haqida ma'lumot berish va uni bajarilganligi haqidagi hisobotni tuzishga o'rgatish.

Uchunchi guruh toifadagi bolalar bilan (savol berish va ularga javob berish) kar bolalar maktabida yopiq rasmlar yoki yopiq rasmlar to'plami bilan ish olib borish keng tarqalgandir.

Ikkinchi guruh toifadagi bolalar bilan (dialogda ishtirok etish) dialogni kengaytirish maqsadida turli o'yinlar, mashq, suhbat va hokozolar qo'llaniladi. Ishning bu turlari kar o'quvchilarning oldindan o'ylangan mavzu bo'yicha va vaziyatga ko'ra dialogni olib borish ko'nikmalarning rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Ular nafaqat turli darslarda, balki darsdan tashqari vaqtlarda ham qo'llanilishi mumkin.

Yopiq rasm ustida ishlash. Bu karlar maktabida keng tarqalgan ish turlaridan biri hisoblanadi. Ishning maqsadi bolalarni ko'rmagan rasmlari haqida savol berishga o'rgatish va savollar yordamida rasmning mazmunini aniqlash. Bu vaziyatda bolalarning barcha savollari yaqqol ifodalangan, morivlashtirilgan xarakterga ega bo'ladi, chunki bolalar haqiqatdan ham rasmda nima tasvirlanganligini bilishni istaydilar. Ma'lum vaqt davomida kar bolalar maktabida bolalarni ochiq rasm bo'yicha savollar berishga o'rgatiladi. Ammo rasmni ko'rib turib, o'quvchilarni savol-javob jarayoniga kirishi yopiq rasm asosidagi savol-javobga nisbatan ham qiziqish uygotgan. Asosiysi, bu savollar bolalar uchun muhim ma'noga ega bo'lmagan motivlashtirilmagan. Bolalar savolning muhim komunikativ asosini nutqiy muloqotning asosiy komponentlaridan biri ekanligini qabul qilishga qiynalishgan.

O'quvchilarga yopiq rasm berilganda, suhbat rasm mazmunini aniqlash asosida tashkil etiladi. Bunday ish nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki o'rta sinflarda ham davom etadi. Yopiq rasm asosidagi suhbatni mukammallashtirish uch yo'nalish bo'yicha olib boriladi.

- Rasm mazmuniga ko'ra;
- Rasm asosidagi savollarning mazmuni va shakliga ko'ra;
- O'quvchilarning mustaqilligi darajasigako'ra.

Birinchi sinfda rasmlar mazmuni soda bo'ladi. Unda albatda harakatlanayotgan bitta qahramon tasvirlangan bo'lishi kerak (bola o'qiyapti, qiz yuguryapti). 2-3 sinflarda bir necha ob'ekt qatnashgan rasmni va ob'ektlarni olish mumkin (qiz qo'g'irchoqni kiyintiryapti, o'quvchi kitob o'qiyapti) 3- sinfda bolalarga bitta rasm o'rniga rasmlar to'plash (seriyali) beriladi.

Masalan: O'qilgan ertaklar yuzasidan o'quvchilar savol berishadi va o'qituvchining javoblariga ko'ra qaysi ertakning qay bir qahramoni haqida so'ralayotganini aniqlashadi. Birinchi sinfda rasmlar mazmuni va ularga tuzilgan savollar sodda tuzilgan bo'ladi. Rasmda kim tasvirlangan? U nima qilyapti? Predmet kattami, kichikmi? O'quv yilining oxiriga kelib qahramonning tashqi ko'rinishiga, kiyimiga tegishli bo'lgan savollar berishadi.

“Sochi qanday?”, “Ko'ylagi qanday?”, “Qizchaning oyog'ida qanday tufli bor?”.

Ikkinchi sinfda bajarilayotgan faoliyatning vaqti va joyi haqidagi savollar qo'shiladi “Qizcha qayerda turibdi?”, “O'ng tarafida nima turibdi?”, “Chap tarafidachi?”, “Qanday fasl?”, “Ob-havo qanday?”, “Bulutlimi?”.

Uchunchi sinfda o'quvchilar rejali rasmlar bilan ishlash jarayonida umumlashtirilgan savollar berishni o'rganadilar. Asta-sekinlik bilan bolalarda mustaqillik tuyg'usi shakllanib boradi, bu savollar tuzishda o'qituvchining ko'magining kamayishida ko'rinadi. Birinchi sinfda pedagogning o'zi savol berishga undaydi “Mendagi rasmda kim tasvirlanganligini so'rang”.

Agar “So'rang” so'zini ikki marotaba urg'u berib aytganda ham sinfda xech kim vazifani tushunmasa, o'qituvchi vazifani yana bir bor takrorlab, doskada yoki tablichkada yozilgan savolni ko'rsatadi. Bolalar savolni birgalikda o'qishadi. Ikki o'quvchi uni qaytaradi, shundan so'ngina javobni olishadi.

Doskada o'qituvchi savolni o'ng tarafiga o'zining to'liq javobini yozadi. (Rasmda qor qiz va qorbobo tasvirlangan). Birinchi o'quv yilining oxirida esa qisqa javobga o'tiladi. (Qor, qorqiz, bola qorbobo yasayapti). Suhbat so'ngida bolalar shu yozuvlarga asosan rasmlarni o'z tasavvurlari bo'yicha tasvirleydilar. Birinchi savol bergan o'quvchi shoshma-shosharlik bilan javob qaytarmasligini o'qituvchi nazorat qilib, turishi maqsadga muvofiqdir, chunki asosiy maqsad bolalarni savol berishga o'rgatishdir. Yopiq rasm bo'yicha ishlash jarayonida to'rt bosqich tasniflanadi.

Birinchi bosqich- yopiq rasm yoki rasmlar seriasi mazmunini aniqlash bo'yicha suhbat. Bu suhbatda o'qituvchi o'quvchilarni savol berish va javob berishga o'rgatadi. O'qituvchi o'quvchi dialogdan o'quvchi o'quvchi, kichkina o'qituvchi-o'quvchi dialogiga o'tishga tayyorlaydi. Har bir juftlik etakchisiga rasm beriladi. O'z juftini rasm mazmuni yuzasidan

berilgan savollarga javob beradi. Bu suhbatda pedagog bolalarni savol berish va ularga javob berishga o'rgatadi, bunda o'qituvchi dialogga kirishga bolalarni o'rgatadi.

Ikkinchi bosqichida yopiq rasm mazmunini bolalar tomonidan tasavvur orqali tasvirlash amalga oshiriladi. Bunda bolalar o'qituvchi tomonidan doskada yozilgan yoki o'z varaqlarida yozilgan yozuvlarga tayanadilar. Tasvirlash jarayonida bolalarda aniqlashtiruvchi xarakterga ega savollar tug'ilib, ular o'z navbatida o'qituvchi bilan o'quvchi (kichik muallim) orasida o'zaro dialogni vujudga keltiradi. O'qituvchi savollarni tuzishga yordam beradi, ularga javob beradi.

Uchinchi bosqich – bolalar chizgan rasmlarning tahlili, bunda ularni rasm bilan solishtirish ko'zda tutadi. Bu bosqichda rasmdagi tasvir ochilgan bo'ladi. Ikki rasm tanlanadi (to'g'ri va noto'g'ri) u na'muna rasm yonida osilgan bo'ladi. Bu holatda bolalar xohishi bilan rasm darhol ochiladi. O'qituvchi rasmlar taxlili bo'yicha suhbat tashkil etadi.

Shu yo'sinda ishni ikkinchi turi – ikki rasmni namunaga qaramay turib solishtirish, ularni faqat doskadagi yozuvlar asosida qiyoslashni ko'zda tutadi. Bunda rasm darsning oxirida ochiladi va har bir o'quvchi o'zining rasmini mustaqil taqqoslaydi. Bu usul bir muncha murakkabroq bo'lib, bunda o'quvchilar javoblar mazmuniga yanada chuqurroq etishlari zarur bo'ladi, bu usul ayniqsa yuqori sinflarda yaxshi samara beradi.

Yopiq rasm ustida ishlashni to'rtinchi bosqichini og'zaki yoki yozma bayoni. Bunday ish o'quvchilarning bog'langan nutqini rivojlantirish maqsadida o'tkaziladi.

Yopiq rasmlar to'plami bo'yicha ishlash. Bu holda ish yuqoridagi ko'rsatilgan tartibda quriladi, lekin undan avval o'quvchilarga o'qituvchi rasmlar to'plamini umumlashtirib tushunish ko'rsatmasini beradi (Rasmda qiz mushukni qutqargani haqida ma'lumot berilgan) har bir rasmning mazmuni haqidagi suhbat jarayonida o'quvchilar javoblarini qisqacha yozib boradilar.

Yopiq rasmlar to'plash asosida ishlashda, har bir rasmning mazmunini shunchaki tanishib chiqish emas balki harakatning rivojlanishini tushunish yotadi. Shuning uchun har bir rasmda bolalar eng asosiysini ajratib olishlari muhimdir. Bu esa olingan javoblarni umumlashtirishni, sintez qilishni, matnning asosiy mazmunini aniqlashni va uni sarlavhada qanday aks etishni nazarda tutadi. Sarlavhalar o'z ichiga rejali tuzilmalarni oladi, u esa o'quvchilarga yopiq rasmda tasvirlangan holda beriladi.

Voqealarning boshlanishini va yakun topishini tasavvur etishga yordam beradi. Bunday reja har bir rasmda berilgan javoblarga ko'ra o'quvchilar haqiqiy rasmni ko'rgunlariga qadar tuziladi. Har bir rasmni mazmunini aniqlagandan so'ng quyidagi umumlashtirish bajariladi.

- Birinchil rasmda nima tasvirlangan:
- Bolalar o'rmonga ketmoqdalar;
- Ikkinchisidachi:.
- Bolalar o'rmonga borib, tipratikan topib oldi;
- Uchunchisidachi:
- Bolalar tipratikanni ovqatlantirmoqdalar;

Shunday qilib, yopiq rasm bilan ishlash jarayonida bolalar rasmni mazmuni haqidagi savollarni qat'iy fikrlash izchilligida berishni o'qituvchining og'zaki javoblariga asoslanib uni rasmda aks ettirishni, ularni rasm bilan solishtirishni o'rganiladi. Bolaning hayotidagi yaqin mavzudagi suhbatlar – bu qiziqarli voqealar, bajarilgan ishlar, dam olish kunlari, bayramlar, ta'til haqidagi suhbatlardir. Bu suhbatlarni quyidagi turlari mavjud:

1. Bolalar ta'tildan kelgan o'qituvchi dars boshlangunga qadar ta'tilni kim qayerda o'tkazganini aniqlaysi. Masalan: Kimdur Farg'onada dam olgan.

Darsda esa o'qituvchi shu o'quvchiga savol berishni va u qanday, qayerda ta'til o'tkazganini belgilab olishni taklif etadi. Pedagog bolalarni oldindan, shu suhbat asosida rasm chizishlarini ta'kidlab o'tadi.

2. O'qituvchi ekskursiya haqida suhbatni tashkil eta turib, ekskursiyada bo'lmagan o'quvchilar savollar berishga undaydi. Shunga o'xshash suhbat maktabda o'tkazilgan bayram haqida, ko'rilgan film, kino, yoki diofilm va hokazolar haqida bo'lishi mumkin. Suhbatni bu shaklda tashkil etishda oquvchilar bilmagan va bilishni istaydigan narsalar haqida savol berishadi. Ularning savollari aniq harakterga ega bo'lib, motivlashtirilgan xususiyatga ega. Kar bolalar notanish bo'lgan predmet, hodisa bilan duch kelganida ko'p savollar paydo bo'ladi. Ular shu narsa haqida bilishni istaydilar, ammo savol berishni bilmaydilar. Aynan shu vaqtda o'qituvchi yordam bera olsa, bolalarning suhbatlari yuqori nutqiy faollikda o'tadi.

Kar bolalarni imo-ishora nutqini rivojlantirishda o'qish darslarida o'tkaziladigan o'qilgan hikoya yuzasidan suhbatlar juda samarali hisoblanadi. O'quvchilarni fikrlash va nutqiy faoliyatini faollashtirish ularni tasavvurlarini rivojlantirish, matn bo'yicha savollar berishga o'rgatishda bir necha usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, kar bolalarni imo-ishora nutqi so'zlashuv nutqidani juda katta farq qiladi. Bu farq uning vazifasi, tarkibiy qismlari va mimikasiga ham xosdir. U asosan so'z va mimik belgini solishtirganda, gapdagi so'z bo'laklarini bu ikki turda nutq shaklida namoyon bo'lishida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Og'zaki nutqga nisbatan chegaralanganligi, takomillashganligiga qaramay imo-ishora nutqi kar shaxslari uchun asosiy muloqot quolidir. Lekin kar bolalar maktabi ta'lim jarayonini bosh maqsadi ularning og'zaki nutqini shakllantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ayupova, M. Yu. "Speech Therapy Publishing House of the National Society of Philosophers of Uzbekistan." (2007).
2. Ayupova, M. Y. "Logopediya. Ozbekiston Respublikasi Oliy va orta maxsus talim vazirligi." T.: Ozbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti (2019).
3. Ayupova, Mukarram Y., and Shahnoza M. Amirsaidova. "Meaning of Speech in Mental Development of Child." Eastern European Scientific Journal 2 (2018).
4. Ayupova, Mukarram, and Aziza Jumabayeva. "Pedagogical and psychological characteristics of speechimpaired children in preschool education." Science and Education 2.5 (2021): 544-549.
5. Ayupova, Mukarram Yu. "Speech Preparation of Preschool Children with Speech Deficiency for School Education." Journal of Pharmaceutical Negative Results (2022): 2345-2353.
6. Ayupova, Mukarram Y. "Characteristics of general and small motor functions in children with dysarthric speech deficiency." current research journal of pedagogics 3.02 (2022): 13-21.
7. Ayupova, Mukarram. "On the basis of games for children with speech deficiency literacy teaching." Academicia: an international multidisciplinary research journal 11.2 (2021): 1496-1501.
8. Музаффарова Х.Н., Pedagogical possibilities of organizing professional practice of students of preschool speech therapy. International Congress on Multidisciplinary Studies in Education and Applied Sciences Bilbao, Spain, March 27th, 2022. conferencezone.org. 312-314
9. Музаффарова Х.Н., Мактабгача логопедияни ўқитиш методикаси бўйича дидактик ва мотивацион имкониятларни такомиллаштириш модели. "Бола ва замон" журнали 2022/3.Т.: 19-23 бет
10. Музаффарова Х.Н., Болаларда нутқ бузилишлари ва уларга коррекцион ёндошиш усуллари., "Тафаккур зиёси" журнали. 2020/1. Ж.: 153-155 бет
11. Музаффарова Х.Н., Мактабгача логопедияни ўқитиш методикаси бўйича назарий машғулотларни ташкил этиш технологиялари., " Ўзбекистон миллий университети хабарлари" журнали. 2022 /8/1. -Т.: 152-156 бет
12. Музаффарова Х.Н., Мактабгача логопедияни ўқитиш методикасида логопед ўқитувчиларининг касбий маҳоратини шакллантириш йўллари., "Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў Нөкис" журнали. 2022, 4/1 Қарақалпақстан, - 119-124 б
13. Музаффарова Х.Н., Мактабгача таълим муассасаси машғулотлар жараёнида ўйин фаолиятидан фойдаланишнинг педагогик аҳамияти., "Мактабгача ёшдаги болалар таълим тарбиясини такомиллаштириш муаммо ва ечимлари" мавзусидаги республика илмий амалий анжуманининг мақолалар тўплами. Жиззах, 2016 йил. 145 б

14. Музаффарова Х.Н., “Педагогик технологиялар ва уларни махсус таълим мусасаларига тадбиқ этиш”. Республика илмий-назарий анжуман материаллари 16ўлим нөкис — 2018. -Б 127-130 б

15. Музаффарова Х.Н., Таълим – тарбия жараёнида инновацион усуллардан фойдаланишда ўқитувчининг маҳорати., Педагогиканинг долзарб муаммо ва ечимлари Республика илмий-амалий анжумани материаллари. -Жиззах , 2021-№ 3, -Б 99-103

16. Музаффарова Х.Н., Ўқитиш жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланиш масалалари., “Бола ва замон” журнали 2019/2. Т.: -57-62 б

17. Музаффарова Х.Н.,Ўзбекистонда бакалавр педагогларни тайёрлашнинг инновацион моделлари., Psycho – pedagogical problems ofa personality and social interaction : matirials of the VII inter national scientific conference. May 15-16, 2016. e-mail: sociosfera@seznam.cz. 151-153 б